

LA TRANSMISSIÓ DE LA LLENGUA ENTRE GENERACIONS A CASTELLÓ DE LA PLANA

Enric FORNER I VALLS

PARAULES CLAU: català, substitució lingüística, transmissió lingüística intergeneracional, bilingüisme familiar, parelles mixtes, integració lingüística, Castelló de la Plana.

1. INTRODUCCIÓ

Probablement la decisió més important que hom pren respecte a la llengua es produeix en el moment d'escollir en quina llengua parlarà als fills. En condicions normals, quan no hi ha contradicció entre la llengua de la família i la llengua del territori, aquesta decisió no és ben bé una decisió, sinó un pas automàtic. Però, quan no es produeix la situació que hem qualificat, potser a la lleugera, com a «normal», esdevé decisió i decisió transcendent. Es vol dir que, quan no hi ha coincidència entre la llengua de la família i la del territori, per exemple, a causa d'una migració, o quan al si de la família no tots els membres tenen per llengua principal la mateixa o, encara, quan al context social en què viuen hi ha conflicte entre dues o més llengües, aleshores, la decisió de quina llengua es parla al nadó potser no és tan automàtica. Cal, és obvi, una capacitat plurilingüe dels genitors. Aleshores, entren en joc distints factors: d'entrada, la consciència, o no, que la llengua elegida es constituirà com a principal per a l'infant. Però, a més, hi pesen l'entorn, l'escola, el cercle de familiars, d'amics o conciutadans, el treball, els mitjans de comunicació, la pressió social, el marc jurídic i polític, les ideologies dominants. El conjunt d'aquestes decisions interessa a la sociolingüística perquè constitueix una de les variables diacròniques més importants per avaluar la vitalitat o decadència d'una llengua, en definitiva, la seua evolució. En el nostre

cas més que les causes ens interessa quantificar el fet. La delicada situació del català al País Valencià resulta especialment interessant per analitzar-la en funció d'aquesta variable.

Contrasta per això que no disposem encara d'un coneixement complet i exhaustiu del procés de substitució del català, com afirmava Montoya (1997: 25), ahora que encoratjava a emprendre'n els estudis per anar-hi reduint les mancances. Sobta que s'hagen dedicat tan escassos esforços a quantificar una part tan fonamental d'aquest procés com és la transmissió intergeneracional. Tanmateix, cal destacar els treballs del mateix Montoya (1986, 1995, 1996 i 1997) al voltant de la interrupció de la transmissió lingüística del català a Alacant (on la substitució lingüística ha arribat a l'última fase), de la qual ha establert la cronologia i ha determinat el creixement espacial. Igualment, mereixen atenció algunes consideracions esparses d'Aracil (1982 i 1984) i Ninyoles (1969 i 1982) per a la ciutat de València i l'estudi de Querol (1989) per a la comarca dels Ports, si bé aquestos estudis primerencs es van centrar a descriure el procés, les motivacions i les causes o a analitzar en profunditat casos individuals. Normalment, es posa èmfasi més en aspectes qualitius que quantitius; Subirats (1991 i 1992) fa, però, un acostament quantitatiu per a l'àrea metropolitana de Barcelona, que ens ha fornint d'una informació valuosa. Quan ja havíem realitzat aquesta investigació, es va publicar un treball (Querol, 2000) que, tot i estar centrat en altres aspectes, dedica un petit apartat molt interessant a la transmissió lingüística intergeneracional. L'estudi està en la línia d'aquest treball. Efectivament, Querol també fa enquestes a una mostra estadísticament significativa amb l'objecte de quantificar la qüestió. L'univers de la mostra és, però, distint (només un curs, quart d'ESO, per a tot el País Valencià) i s'analitza solament un salt intergeneracional. Més tard, Querol (2002) repetirà l'estudi a les Illes Balears.

És l'aiguabarreig de dues circumstàncies que ens ha empès a encetar aquesta investigació per al cas concret de la ciutat de Castelló de la Plana. D'entrada, la sempre present qüestió de la llengua en la societat valenciana, amb l'interès afegit, en el nostre cas, per la reproducció o substitució del català en la transmissió intergeneracional. En segon lloc, la ignorància quantitativa sobre les variables que tan intensament es debaten, el poc costum o voluntat de comptar i mesurar.

Una altra mancança que resulta especialment significativa és el desconeixement que mantenen els censos oficials sobre quina és la llengua principal dels ciutadans en l'àmbit lingüístic del català. En efecte, els censos es limiten a recollir dades sobre la capacitat lingüística declarada pels censats. Tanmateix, sense aquella informació no es pot, de manera directa i transparent, esbrinar des del punt de vista estadístic quina és la pauta de transmissió de la llengua.

L'elecció de la ciutat de Castelló de la Plana respon al fet que ha estat la primera ciutat del nord del País Valencià que ha patit un fort procés de substitució lingüística a favor del castellà: la seua condició de capital administrativa de la província, amb un flux de funcionaris castellans, potser li va atorgar aquesta

precocitat. En reforça l'interès la capacitat potencial d'estendre territorialment el procés de castellanització que dona a la ciutat el fet d'actuar com a centre (subcentre si es vol) administratiu o polític o d'acollir els principals mitjans de comunicació, etc. Com ha ocorregut en els casos de València i Alacant (Montoya, 1995: 253-254).

En aquest treball es publica una part de les dades, les més rellevants, de la investigació.

2. METODOLOGIA

L'objecte d'estudi és la transmissió de la llengua entre generacions a la ciutat de Castelló de la Plana durant el segle xx i ens cal, per esbrinar-ho, primer, conèixer la llengua principal i, després, analitzar el pas entre generacions, per la qual cosa s'ha dissenyat un model que, a més a més, es vol amb dades significatives des del punt de vista estadístic.

Entenem per *transmissió lingüística intergeneracional*, en aquest treball, la transferència de la llengua a la generació següent al si de dos àmbits diferents: una comunitat i una família. En aquest últim cas només compten les decisions del pares, això sí, dins el marc en què es mouen. En la transmissió global d'una comunitat juguen, a més a més, les variables dels fluxos migratoris, si n'hi ha, i les diferències en les taxes de natalitat, si es donen, dels distints grups lingüístics.

No ens sembla suficient per a estudiar aquest fenomen amb un grau de confiança vàlid, amb el rigor que escau, fer interpretacions sobre la llengua principal a partir d'altres variables, com ara la capacitat (per a la qual certament es disposa de molta informació provinent dels censos oficials) o l'ús. Ni de bon tros, fer suposicions sobre l'idioma de les persones en funció del lloc de naixement. Ben al contrari, pensem que es requereix el coneixement precís de quina és la llengua principal de les dues generacions que intervenen en la transmissió i, per tant, aquesta serà la primera dada que caldrà aconseguir.

El que ens interessa és abraçar el major nombre possible de canvis de generació, però de manera que siga significatiu especialment per a la segona meitat del segle xx. El disseny de la investigació, que requereix informació remuntant les generacions, en forma d'arbre i duplicant a cada salt generacional el nombre de persones de les quals calen dades, suposa un treball considerable d'obtenció i tractament d'informació. No podem, doncs, eixamplar el procés indefinidament. Seria molt costós. S'ha plantejat, per tant, l'anàlisi de tres generacions i dues transmissions, un àmbit que abraça bona part de la centúria. Les generacions les anomenarem *dels fills*, *dels pares* i *dels avis*. Prenem sempre com a referència la dels fills, que serà objecte de l'enquesta; la definim com el col·lectiu de residents a la ciutat de Castelló de la Plana que durant l'any 2000 tenen entre quatre i vint-i-nou anys. Nascuts entre el 1970 i el 1996, han crescut amb el marc jurídic i

polític actual. La generació dels pares ho va fer durant la dictadura franquista i la dels avis ocupa un ventall més ample: entre ells, els més joves i/o precoços encara viurien en aquest últim període, però la resta ocuparia les primeres dècades del segle. Els dos canvis generacionals sobre els quals ens centrarem es van produir, el més antic, d'avis a pares, durant la dictadura franquista; i el més recent, de pares a fills, durant la democràcia.

Aquesta informació en forma d'arbre genealògic Montoya (1997: 26) l'anomena «arbre de transmissió lingüística». En el nostre cas, es limitarà als progenitors en línia directa dels enquestats, sense fer esment de les branques col·laterals.

Per recollir totes les dades s'ha dissenyat un qüestionari que conté cent trenta-un camps i informació completa, per a cada un d'ells, sobre set persones: els enquestats (amb vint-i-tres preguntes) i els dos pares i els quatre avis (amb divuit preguntes sobre cada un dels sis). Es recull informació sobre quina és la seua llengua principal i quina és la llengua de comunicació amb els parents; sobre el lloc on va nàixer i si viu a Castelló, entre d'altres. També conté preguntes sobre capacitat i ús de la llengua i, en el cas dels fills, sobre intencions de futur. Així mateix, conté certa informació (únicament la llengua amb què parlaven amb els avis i entre ells) sobre altres persones: els besavis i rebesavis dels enquestats. En total, vint-i-quatre persones més per enquesta: informació que no ha estat explotada.

Per al càlcul de la grandària de la mostra s'ha fixat un nivell de confiança del 95,5 % (una $p < 0,05$) i, com que no disposem d'estudis previs que ens indiquen el valor més freqüent de les variables que analitzarem, escollim, de manera conservadora, la probabilitat més exigent en nombre de mostra: el 50 % ($p = q = 0,5$). Marge d'error estadístic: $\pm 3,45$ %. Això ens dona una mostra necessària de vuit-cents quaranta, per a l'univers, el col·lectiu de persones que viuen a Castelló de la Plana i que fan entre quatre i vint-i-nou anys durant el 2000.

Hem estratificat la mostra per edats i, en les edats escolars, per centres i per línia d'ensenyament, valencià o castellà, segons el cens escolar del curs 1999-2000, de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Per distribuir les persones en funció de l'edat s'ha pres com a referència el padró del 1996. Assignades a les classes, s'han prefixat de manera aleatòria les persones que s'han d'entrevistar en cada centre pel lloc en què seuen a l'aula. Fins als deu anys, s'han fet les enquestes als pares o avis. Per a les edats no completades en els centres formatius, s'ha optat per eleccions aleatòries en recorreguts prefixats per la ciutat.

El treball de camp s'ha efectuat durant l'any 2000. S'han fet 842 enquestes, que inclouen informació completa sobre 5.610 persones. D'elles, 842 són les mateixes persones enquestades, la generació dels fills. La resta de persones, fins a 5.610, són els 4.768 pares i avis dels enquestats, dels quals s'inclou un idèntic bloc d'informació (divuit preguntes). D'aquestes 4.768, 1.574 persones no han nascut ni han immigrat a la ciutat de Castelló de la Plana. Representen un 33 % dels pares o avis. Ja ens dona una mesura del grau de moviment de la població de Castelló.

Lògicament, farem un ús molt limitat de la informació sobre aquestes persones, llevat de l'antecedent lingüístic en l'arbre de transmissió lingüística de l'enquestat. De la resta, dels 3.184 pares i avis de les dues generacions precedents dels entrevistats, habitants de Castelló de la Plana, bé perquè hi van nàixer o bé perquè hi van immigrar, ens n'ocuparem amb profunditat.

La informació s'ha introduït i posteriorment s'ha explotat en una base de dades Access per a Windows 97.

Definicions:

Persones enquestades, enquestats: coincidirà amb el nombre de la mostra (de quatre anys a vint-i-nou anys). També els anomenarem *generació dels fills*.

Persones que viuen a Castelló: a més a més de les persones enquestades, totes aquelles, pares o avis, que viuen a Castelló, perquè hi han nascut o perquè hi han immigrat. N'hi pot haver alguna que ha faltat.

Generació dels pares: el conjunt de persones que ocupen la posició de pares en relació amb els enquestats. Molt sovint entre ells triarem els nascuts a Castelló o que hi viuen. Ho farem constar.

Generació dels avis: el conjunt de persones que ocupen la posició d'avis en relació amb els enquestats. Molt sovint seleccionarem tan sols els nascuts a Castelló o que hi viuen. Ho farem constar.

Llengua principal: la llengua que se sent i es declara com a pròpia. Podríem considerar-la equivalent de primera llengua o materna. És la llengua en la qual es va aprendre a parlar. Tot i això, hem trobat alguna persona que, malgrat haver après a parlar en una llengua, en arribar a l'escola o migrar a un altre municipi de menuda, la va canviar, i no tenia dubtes a considerar avui la nova com a principal.

Sempre que parlem de *bilingüe* ens referirem al cas de persones amb dues llengües com a principals, que no han volgut definir-se per cap. Si no s'especifica res ens referim a català i castellà.

Valencià: en l'enquesta, ateses les circumstàncies —obtenció de dades en centres públics, ajuda de la Generalitat Valenciana—, s'ha optat per designar la llengua com a «valencià», un ús que cal entendre sempre com a sinònim de *català*, estirant abusivament el camp semàntic d'un terme juridicoadministratiu, que hauria d'interpretar-se com a «totes les formes del català emprades en l'àmbit territorial de la Comunitat Valenciana». En l'imprès de l'enquesta, tant si els pares o avis eren de Rossell, com si provenien de la Sénia o de Pena-roja, tot i ser tres comunitats administratives diferents, i tant si els enquestats anomenaven la llengua *català* com si li deien *valencià*, es marcava la creu en valencià. Els enquestadors, tots catalanoparlants, tenien instruccions d'encetar el diàleg amb un «bon dia» i després continuar-lo en la llengua de l'enquestat i d'utilitzar sempre per a referir-se a les llengües els noms que fes servir l'enquestat o l'informant.

3. RESULTATS

3.1. Llengua principal

Per a la generació dels avis dels enquestats, dels 1.652 residents a Castelló, un 58 % tenen com a llengua principal el català, davant el 41 % dels castellano-parlants, un diferencial de disset punts percentuals. En les primeres dècades del segle, doncs, els catalanoparlants encara eren franca majoria a la ciutat de Castelló de la Plana.

A la generació dels pares, hi ha hagut fortes variacions i els percentatges s'han igualat. Dels 1.532 que viuen a Castelló un 48 % té com a llengua principal el català, davant un 50 % que té el castellà.

Entre les 842 persones enquestades, la generació dels fills, aquells que el 2000 complien de quatre a vint-i-nou anys, el català ha esdevingut minoritari: 37,5 % davant el 58,5 % del castellà. Notablement minoritari. De cada deu joves, ja només quatre tenen el català com a llengua principal davant dels sis que tenen el castellà. Hi ha també un cert increment entre els que es declaren bilingües (2,6 %) i entre els que tenen altres llengües per principal (1,43 %). Potser aquesta és una primera dada important, que cal retenir i que ens serveix per a iniciar l'estudi de la informació recollida: el català, per a l'última generació, ha deixat de ser la llengua principal majoritària a Castelló de la Plana. Després de més de set segles.

3.2. La transmissió de la llengua entre generacions. Reproducció o canvi?

Per fer la primera aproximació al problema, compararem les característiques lingüístiques de cada generació globalment, utilitzant la variable «llengua principal» de l'apartat anterior.

TAULA 1
Llengua principal per generació en percentatges

	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>	<i>Bilingüe</i>	<i>Altres</i>
Fills	37,53	58,54	2,61	1,32
Pares	48,23	49,60	0,72	1,45
Avis	57,94	40,92	0,30	0,84

Cal fer esment que la taula 1 és una instantània del Castelló del 2000, no una col·lecció de tres fotos de la situació actual i la de fa trenta i la de fa seixanta anys. Hi hauria algunes distorsions causades pels moviments de la població. Entre els immigrants castellans ha vingut també gent gran, de bon principi o amb posterioritat, per reagrupament familiar, al llarg de tot aquest temps, i segurament

això ha alterat les xifres a favor del percentatge del castellà. De la mateixa manera que també la ciutat ha rebut gent de zones catalanoparlants, dels pobles de les comarques veïnes on la fidelitat a la llengua era i és notablement superior a la de la capital: influència de signe contrari.

De tota manera, allò que ens diuen les dades és que, en cada salt generacional, no hi ha una reproducció plena del català. Ben al contrari, en cada pas el percentatge de catalanoparlants perd uns deu punts respecte del total. Hi ha, doncs, un procés molt fort de reducció. Mentrestant, de manera paral·lela, el castellà creix a cada generació. En termes absoluts, ho fa un 9 % en cada salt. I passa de representar el 40 % a assolir el caràcter de majoritari amb el 58,54 %.

Si es fa una projecció als ritmes actuals, la substitució a Castelló del català es completarà abans d'acabar la centúria actual. Si es manté el ritme de pèrdua del 10 %, en la pròxima generació, la dels fills dels nostres enquestats, el percentatge global de transmissió intergeneracional se situarà per sota del 30 %, que la UNESCO posa com a llindar (per a tot l'àmbit lingüístic, és clar) per considerar que una llengua està «amençada».

Querol (2000: 111-113) no dóna dades del percentatge global de transmissió però, operant amb les dades de la seua enquesta, que presenta en el quadre 15 (Querol, 2000: 112), resultaria que en la generació dels seus entrevistats, els alumnes de quart d'ESO del curs 1997-1998 dels centres d'ensenyament del País Valencià, el valencià només es transmet en un 23 %, davant del 76 % del castellà. Una pèrdua de vora cinc punts respecte a la generació dels pares, un 28 % dels quals tenien el valencià per primera llengua. El procés de substitució lingüística encara estaria, segons aquesta enquesta, més avançat per al conjunt del País Valencià. Cal considerar el pes que tenen en la demografia valenciana l'àrea metropolitana de València i l'eix Alacant-Elx. Les comarques castellonenques, fora de la capital, molt possiblement presenten un estat menys avançat de substitució.

Sobre la taula 1, es pot afegir que hi ha un creixement dels que afirmen que tenen les dues llengües com a principal, sense poder distingir-ne una. Un grup que, en tot cas, representa un percentatge minso del total. Una cosa semblant es pot dir del conjunt d'altres llengües, que totes plegades no arriben ni al 2 %, tot i que deixen constància del flux migratori des d'altres àmbits lingüístics, un procés que s'ha vist reforçat des de la data de l'enquesta ençà. Aquest percentatge és segurament massa baix respecte a les dades de població estrangera que viu actualment a Castelló, estimacions certament complicades pel caràcter sovint indocumentat d'aquesta població. Amb tot, sembla que la població estrangera que hi vivia el 2000 rondava el 4 %, la qual cosa significa que potser no estava ben representada en la mostra. La raó és senzilla: aquesta immigració (aleshores moderadament creixent i procedent sobretot del Magrib i de l'est d'Europa, amb un percentatge molt important de romanesos) es concentra en les edats productives i molt sovint no ha pogut, en el cas de tenir-la, reagrupar la família; per tant, no apareix representada, en la proporció adequada, en la generació dels fills: el gros

de la mostra, com ja s'ha dit, són enquestats d'edats molt joves. Si és certa aquesta subrepresentació que esmentem i si hi afegim l'increment dels fluxos migratoris que s'ha produït del 2000 ençà o el creixement dels processos de reagrupació familiar; si tenim en compte, a més, que, en el cas d'abandonar la seua, sempre opten per la llengua obligatòria (el castellà) i mai pel català, tal com es desprèn de les escasses dades que tenim (que no són estadísticament significatives, però sí que donen pistes); si considerem tot açò, la conclusió no pot ser cap altra que un pes afegit al platet del castellà d'aquesta hipotètica balança. De fet, segons les revisions del padró municipal, entre l'1 de gener del 2000 i l'1 de gener del 2007, la població de la ciutat de Castelló de la Plana va créixer un 21,32 % i va passar de 142.285 a 172.624 habitants (BOE, 2001 i 2007). Aquest augment de 30.339 persones en set anys no respon en absolut al creixement vegetatiu, ben escàs, si n'hi ha. A la tardor del 2007, en una roda de premsa per fer pública l'obertura d'un consolat romanès a la ciutat, l'alcalde de Castelló afirmava que hi havia vint-i-tres mil romanesos residents i que representaven el 13 % de la població empadronada (*Diari E. M. Castellón*, 23 octubre 2007).

Hem vist que globalment no s'està produint una reproducció plena dels catalanoparlants, ben al contrari, per a cada generació hi una pèrdua molt notable: al voltant del 10 % del conjunt de la població. Els factors que incideixen en la variació global entre generació i generació són, bàsicament, tres:

En primer lloc, la llengua que transmeten els pares als fills.

En segon, la diferència, si existeix, en l'índex de natalitat de les diferents comunitats lingüístiques. No disposem d'informació respecte d'aquest punt, ja que els censos no inclouen la dada de la llengua principal. Però, a l'Hospital General de Castelló, durant l'any 2007, el 38 % dels naixements ja eren de mare estrangera (diari *Mediterráneo*, 2 gener 2008, font: Conselleria de Sanitat). Un percentatge que indica taxes de natalitat i fecunditat molt més altes que les autòctones. Les pautes de natalitat dels nouvinguts es conserven almenys durant la primera generació. Un fenomen semblant, però de menor intensitat, es va produir amb els emigrants castellanoparlants del sud peninsular, en l'onada migratòria dels anys cinquanta-setanta (Torres, 1994: 47, i 2003: 72-73).

En tercer lloc, hi ha el joc de les migracions: els que abandonen la ciutat i els que hi vénen i l'origen lingüístic de cadascun. En tot cas, el grau d'integració a la llengua del territori dels que arriben està condicionat pel context sociopolític (conflicte lingüístic, etc.) i s'interrelaciona amb el primer factor. De la intensitat de les immigracions que ha rebut Castelló en l'últim segle, ens en dóna una idea el fet que, entre els pares dels nostres enquestats, només un de cada tres havia nascut a Castelló de la Plana. I entre els avis, únicament el 22 %: estirant-ho, un de cada quatre. Igualment, actualment s'està vivint un fort procés immigratori procedent de fora de l'Estat.

Centrem l'estudi en la primera causa: l'anàlisi de la transmissió de la llengua d'una generació a l'altra, al si de cada família: la transmissió lingüística entre pares i fills.

3.2.1. La transmissió dels pares als fills: la generació dels enquestats (de quatre a vint-i-nou anys el 2000)

Com a primer pas, caldrà establir la tipologia lingüística de la parella de progenitors per analitzar després quina és la pauta de comportament per a cada tipus. Per establir-la, hem creuat la llengua principal del pare i de la mare i s'han portat els resultats a la taula número 5.

La primera separació es fa entre parelles lingüísticament homogènies i heterogènies. Les primeres, aquelles en què tant la mare com el pare tenen la mateixa llengua principal, representen el 72,33 % del total. Un 35,51 % són catalanoparlants i exactament el mateix percentatge són castellanoparlants: 299 parelles en tots dos casos. Una coincidència relativa perquè ja hem vist que en la generació dels pares s'havia igualat el percentatge de les dues comunitats lingüístiques. Les altres llengües representen un minso 1,31 %

Les parelles heterogènies suposen el 27,67 % del total. I la majoria d'elles (el 25,77 % del total absolut de parelles) responen a la combinació de dues llengües: català i castellà. La resta, que no arriba al 2 %, són parelles en què un del dos components té com a llengua principal el català o el castellà, i l'altre, una llengua diferent. En tota la mostra únicament apareix un cas en què els dos progenitors tenen, com a principals, llengües que no són ni castellà ni català. Ens pareix important ressaltar el fet que més d'una quarta part de les parelles siga lingüísticament heterogènia. L'anàlisi d'aquest grup ens sembla especialment important a l'hora d'entendre com ha evolucionat la transmissió del català.

3.2.1.1. Parelles homogènies catalanoparlants

Comencem per analitzar la llengua pròpia de la ciutat, si més no històricament parlant. Ens interessa esbrinar quina ha estat la pauta de transmissió lingüística dels pares catalanoparlants als fills que ara viuen a Castelló i han après a parlar en els últims trenta anys del segle xx.

TAULA 2
Llengua principal dels fills de parelles homogènies catalanoparlants

	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>	<i>Bilingüe</i>	<i>Altres</i>	<i>Total</i>
Quantitat	250	42	6	1	299
Percentatge	83,61 %	14,05 %	2,01 %	0,33 %	100 %

No hi ha una plena reproducció cultural. El percentatge de parelles monolingües catalanoparlants que transmeten la llengua familiar als fills no arriba al 84 %. I això dins el seu territori, on la seua és la llengua pròpia, si bé en condicions

subordinades davant el castellà. Així i tot, un 14 % canvia al castellà. Encara avui, una de cada set famílies deserta de la pròpia llengua al seu país estant. I encara hauríem d'afegir-hi un 2 % de casos que es declaren bilingües. Per tant, el fenomen d'educar els fills en la llengua dominant forastera no és una pràctica del passat, sinó que encara té lloc avui mateix. I la situació encara permet d'apuntar un matís: allò que trontolla ara mateix són els termes «pròpia» i «forastera». Les dades són bastant concordants amb les del treball de Querol (2000: 111): la defeció lingüística que ell detecta és de l'11 %. O siga que els pares catalanoparlants han transmès la seua llengua només en el 89 % dels casos. Els percentatges de canvi al castellà són un poc inferiors, però cal recordar que aquest treball té un univers diferent: tot el País Valencià, el de Querol, i únicament una anyada, el quart d'ESO del curs 1997-1998; el nostre, només la ciutat de Castelló i tota una generació, la dels que tenien entre quatre i vint-i-nou anys el 2000.

La situació és ben diferent de la que es registra a l'àrea metropolitana de Barcelona (Subirats, 1992: 46), on hi ha una reproducció quasi plena (99 %), o a les Illes Balears (Querol, 2002: 7-9), amb un índex molt pròxim (97,60 %). En cap d'aquests dos llocs no hi ha aquest flux de deserció que trobem a Castelló de la Plana.

Una última precisió: l'únic cas que declara com a llengua pròpia una de diferent de la dels pares és una adopció, en la qual el fill ha conservat l'idioma.

3.2.1.2. Parelles homogènies castellanoparlants

TAULA 3
Llengua principal dels fills de parelles homogènies castellanoparlants

	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>	<i>Bilingüe</i>	<i>Altres</i>	<i>Total</i>
Quantitat	2	294	0	3	299
Percentatge	0,67 %	98,33 %	0 %	1 %	100 %

En les llars homogènies castellanoparlants ens trobem una plena reproducció de la llengua familiar. Un comportament que seria propi de llengua local. I que també ha apreciat Subirats (1991: 82) a l'àrea metropolitana de Barcelona, on el castellà es comporta «com a llengua pròpia de l'àrea».

Les dades mostren que el canvi a la llengua del país és inapreciable, menys d'un 1 %, dada que ens indica que, durant l'última generació, no hi ha hagut cap procés d'integració lingüística dels immigrants castellans, ni tampoc dels fills ja nascuts a Castelló.

Únicament amb aquestes dues dades, la total reproducció del castellà a les llars homogènies castellanoparlants i el fet que a les llars catalanoparlants l'índex de reproducció de la llengua pròpia es quede en un 84 %, i considerant que la resta d'elements desenvoluparen un paper neutre, ja n'hi hauria prou per concloure

que la completa substitució del català a la ciutat de Castelló és, únicament, una qüestió de temps.

Això, és clar, amb el benentès que les altres variables foren neutres. Que les migracions aportaren o s'integraren en la proporció actual a cada un dels dos grups lingüístics. Que les taxes de natalitat dels grups lingüístics foren idèntiques. Que la transmissió de les parelles mixtes fos igual als dos grups. Que ja sabem que no és el cas.

La manca quasi absoluta (1,87 %) de transmissió del català als fills de parelles castellanoparlants és comuna a tot el País Valencià i amb un percentatge quasi idèntic: en el 98 % dels casos es reproduïx el castellà (Querol, 2000: 112). A la resta del «domini» lingüístic les dades són semblants: un 99 % a l'àrea metropolitana de Barcelona (Subirats, 2002: 46) i un 95 % a les Illes Balears (Querol, 2002: 7). Segons les dades de què disposem, el fracàs de la plena integració lingüística dels immigrants és general a tot el territori lingüístic català.

Les altres llengües desenvolupen un paper residual, tot i la casuística d'adopcions o naixements en altres països on es residia temporalment. Potser cal ressaltar que, en el si de les famílies castellanoparlants, no hi ha ni un sol cas de fills que es declaren bilingües, davant del que passava amb els fills de parelles catalanoparlants (un 2 %). Una dada que confirma encara més la ferma i unànime actitud de les parelles castellanoparlants, que reproduïxen sempre la seua llengua i mai no la canvien per la pròpia de la ciutat que els acull. Ni encara que siga de manera compartida.

3.2.1.3. Altres parelles homogènies

La resta de parelles homogènies són molt poc importants en la mostra (onze) i pensem que la quantitat tampoc no permet establir una representació amb valor estadístic. Però, de manera indicativa, podem informar que, en el cas de les parelles en què són bilingües els dos genitors, els fills solen tenir com a llengua principal el castellà (dos de tres casos). I que el tercer cas es declara bilingüe. Per tant, les dades no fan sinó corroborar el fet ja conegut que el bilingüisme és un pas en el camí cap a la llengua dominant. Aquesta tendència també s'ha constatat a l'àrea metropolitana de Barcelona. En l'enquesta a majors de divuit anys feta l'any 1986 es diu: «[...] no hem trobat cap cas de fills de bilingües que es considerin de parla catalana» (Subirats, 2001: 78).

Vegem ara els vuit casos restants de parelles homogènies de llengües de fora de l'Estat. Hi ha dos casos de fills que passen al castellà. La resta conserven com a llengua principal la dels pares. En cap cas els fills no adopten com a llengua principal el català. Unes dades semblants a les que recull l'estudi sobre la metròpoli barcelonina. Allí, amb una mostra més gran, Subirats (2001: 78) ha constatat que «les llars de parelles que pertanyen a grups lingüístics diferents del català i del castellà són les que menys reproduïxen la seva llengua i les que més sovint

presenten mutacions, però, majoritàriament, els seus fills no es consideren de parla catalana sinó de parla castellana. És a dir, les aportacions de grups externs contribueixen gairebé exclusivament al creixement del grup lingüístic castellà». Aquest fet, junt amb la importància que està assolint l'actual onada immigratòria, ha de tenir d'ara endavant un impacte notable en el procés d'acceleració de la substitució del català a Castelló.

3.2.1.4. Parelles heterogènies

Hi ha 233 llars en què cada membre té una llengua distinta. D'elles, el gros (fins a 217) són parelles en què es combinen català i castellà. En total, una de cada quatre de les famílies nuclears de tots els enquestats.

TAULA 4
Llengua principal dels fills de parelles heterogènies: català/castellà.

	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>	<i>Bilingüe</i>	<i>Altres</i>	<i>Total</i>
Quantitat	61	142	14	0	217
Percentatge	28,11 %	65,44 %	6,45 %	0 %	100 %

Per dir-ho amb les paraules de Boix (1995): «Les famílies lingüísticament mixtes constitueixen un escenari privilegiat per estudiar els fenòmens de contacte de llengües». En aquestes parelles cal optar per força. Es podria argumentar que no sempre, que també hi ha l'altra opció: escollir les dues en difícil equilibri. Però aquest cas també suposa un canvi respecte a cada un dels genitors que tenen una llengua principal ben definida. Així, els fills de parelles heterogènies que s'ajusten a aquesta última situació, aquells que declaren que consideren les dues com a llengua principal, representen un 6,5 %. Ja s'ha indicat que els fills de les poques parelles homogènies que es declaren bilingües en aquesta generació han pres com a llengua principal el castellà en el 66 % dels casos o han romàs bilingües, la resta. En aquest cas, tot apunta que el bilingüisme és simplement una etapa en el camí vers la llengua dominant.

En termes generals, dins del grup de parelles heterogènies, es confirma de manera nítida que el castellà és la llengua dominant en les transmissions: prop de dos de cada tres fills de parelles heterogènies, català/castellà, declaren com a llengua principal el castellà. I poc més d'una quarta part, el català. Les dades són semblants a les de Querol (2000: 112) per al territori valencià: un 68,83 % opten pel castellà; un 28,87 %, pel català.

Aquesta situació palesa que la formació de famílies mixtes no funciona com un sistema d'integració lingüística dels castellans, sinó més aviat al contrari: com un mecanisme de castellanització de la població autòctona.

La situació és diferent a l'àrea metropolitana de Barcelona. Allà, les parelles mixtes desenvolupen un paper més neutre o lleugerament esbiaixat a favor del català, tot i que pren cada vegada més força l'opció del bilingüisme entre els fills d'aquestes llars (Subirats, 2002: 46, i 2001: 81). Sospitosament alta (44,78 %) per a Vila (1993: 14). A les Illes Balears, tot i que «la tendència és a transmetre més el castellà» (Querol, 2002: 8), les proporcions no són tan diferents: un 44 % transmeten el català, i un 56 %, el castellà.

3.2.2. La transmissió dels avis als pares

Hem seleccionat tots els pares o mares dels enquestats nascuts a Castelló ciutat i els avis d'aquestos per tal d'establir com es va fer la transmissió a la generació anterior.

TAULA 5
Composició lingüística de les parelles

	<i>Llengua principal</i>	<i>Avis</i>	<i>Pares</i>
Homogènies	Català	69,34 %	35,51 %
	Castellà	17,64 %	35,51 %
	Altres		1,31 %
	Total homogènies	86,98 %	72,33 %
Heterogènies	Català/castellà	11,42 %	25,77 %
	Altres	1,6 %	1,9 %
	Total heterogènies	13,02 %	27,67 %

Com podem comprovar a la taula 5, la composició és molt diferent d'una generació a l'altra. En la generació dels pares queden palesos els importants fluxos migratoris castellans que ha rebut la ciutat. D'entrada, les parelles lingüísticament homogènies eren molt més freqüents en la generació dels avis: fins a un 87 %, prop de quinze punts percentuals més que en la dels pares. Entre aquestes, les homogènies en català resulten absolutament dominants: un 69 % del total enfront d'un 17,6 % de parelles homogènies castellanoparlants. El canvi encara resulta més radical aquí: en la següent generació, caurà a la meitat l'índex de parelles catalanoparlants, un veritable esfondrament, mentre que les parelles monolingües en castellà es doblaran.

Les parelles mixtes català-castellà s'han duplicat d'una generació a l'altra. I ja hem vist en el pas de pares a fills que han estat una via, majoritàriament, de castellanització.

Analitzem ara quines havien estat les pautes de comportament en la transmissió anterior.

3.2.2.1. Parelles d'avis homogènies catalanoparlants

En aquest apartat en què tractem la transmissió de la llengua que es va produir a les llars dels avis dels enquestats semblarà sovint al lector que estem jugant a la vella endevinalla de *dues mares i dues filles van a missa amb tres mantellines*. Fins ara, la distinció entre pares i fills era clara. Els segons eren els enquestats, i els primers, els seus pares. Però quan parlem de la transmissió de la generació dels avis a la dels pares, aquests esdevenen fills, i aquells, pares. Caldrà tenir-ho en compte.

TAULA 6
*Llengua principal dels pares que descendeixen
de parelles d'avis homogènies catalanoparlants*

	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>	<i>Bilingüe</i>	<i>Altres</i>	<i>Total</i>
Quantitat	294	50	2	0	346
Percentatge	84,97 %	14,45 %	0,58 %	0 %	100 %

El percentatge de pares que romanien fidels a la llengua del país, al voltant del 85 %, és semblant al de la generació següent, la dels fills (taula 2). Bé, filant prim, un punt més, però cal considerar que aleshores encara el castellà era una llengua francament minoritària a Castelló, la qual cosa, tot i les pressions de tot tipus a favor seu, fa més significativa la renúncia a la pròpia llengua en el propi territori i en un percentatge considerable, el 14,5 %. El 15 %, si hi afegim el pas a bilingüe.

3.2.2.2. Parelles d'avis homogènies castellanoparlants

TAULA 7
*Llengua principal dels pares que descendeixen
de parelles d'avis homogènies castellanoparlants*

	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>	<i>Bilingüe</i>	<i>Altres</i>	<i>Total</i>
Quantitat	5	83	0	0	88
Percentatge	5,68 %	94,32 %	0 %	0 %	100 %

El procés d'integració lingüística no ha estat tampoc important en la transmissió de la llengua d'avis a pares. Ni tan sols quan el català era àmpliament majoritari: un minso 5,7 %, molt menys que la fuga cap al castellà dels autòctons. També ací es veuen unes pautes de comportament que romandran en la generació posterior, o que encara es faran més monolítiques, i que tallaran l'escàs flux cap a la integració. A Castelló, a diferència d'altres llocs, no hi ha hagut

en la segona meitat del segle xx cap procés d'integració lingüística. Ni amb els fills dels primers immigrants, els dels anys cinquanta-seixanta, que en altres llocs sí que adoptaren la llengua del país.

3.2.2.3. Parelles d'avis heterogènies

Parlem ara de llars nuclears en què un membre té com a llengua principal el català i l'altre, el castellà. Són una de cada set famílies dels pares dels enquestats nascuts a Castelló de la Plana.

TAULA 8
*Llengua principal dels pares que descendeixen
de parelles d'avis heterogènies: català/castellà*

	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>	<i>Bilingüe</i>	<i>Altres</i>	<i>Total</i>
Quantitat	20	36	1	0	57
Percentatge	35,09 %	63,16 %	1,75 %	0 %	100 %

Simplificant i arrodonint podem dir que en dos de cada tres casos la llengua transmesa pels avis dels enquestats als fills, és a dir, als pares dels enquestats, va ser el castellà, i en un de cada tres, el català. Un fet semblant al que passarà en la següent generació, en què, en tot cas, encara perdrà més pes el català. Allà, a més, hi haurà un increment del bilingüisme, que passarà de prop del 2 % al 6 %.

En termes generals podem dir, amb la perspectiva del temps, que les pautes de comportament no han canviat d'una transmissió a l'altra. Ans al contrari, s'han reforçat les tendències i la situació del català ha empitjorat. Les actituds envers les llengües potser han canviat quant a les formes, però sembla que poc o gens quant al fons. Els castellanoparlants, que no van afavorir la integració dels fills a la llengua del país que els acollia (escassament en un 6 % dels casos) quan el català era francament majoritari, no ho han fet quan el seu grup lingüístic ha anat creixent. Encara més, fins i tot aquest mínim flux s'ha assecat. Per contra, entre els catalanoparlants, les desercions cap al castellà han continuat amb la mateixa força. I les parelles mixtes han reforçat el paper de via de castellanització.

3.3. Capacitat

El qüestionari inclou una pregunta sobre la competència declarada en la llengua que no és principal. Sobre la capacitat de parlar, o no, els catalanoparlants en castellà, i la resta, en valencià.

TAULA 9
Capacitat de parlar l'altra llengua, per al total de persones que viuen a Castelló

<i>Llengua principal</i>	<i>% sí que sap parlar l'altra</i>	<i>% no sap parlar l'altra</i>
Català	98,62	1,38
Castellà	65,30	34,70
Altres	52,17	47,83

La situació és molt asimètrica: mentre que pràcticament la totalitat dels catalanoparlants declaren que saben parlar en castellà, fins a un 35 % dels castellanoparlants declaren que no saben parlar en català. Més d'un de cada tres. I cal tenir en compte que són gent que viu a Castelló i que es tracta de dues llengües molt pròximes, germanes, dues llengües neolatines. Tot plegat fa ben palès el fracàs de la integració lingüística. La situació encara és pitjor per al català en el cas que la llengua principal no siga el castellà: poc més de la meitat declaren que saben parlar-lo. El flux migratori d'estrangers, per tant, si roman el paper subordinat del català, reforçarà el procés de castellanització. La situació ho afavoreix: tothom sap parlar castellà; en canvi, no tots saben parlar català. De fet, no és ni obligatori ni necessari. Per rebat, la gent autòctona quan se'ls adreça ho fa en castellà.

És aquesta variable, la de capacitat declarada, la que normalment es pregunta en els censos, raó per la qual es disposa de molta informació. De les 4.026 persones de les quals tenim informació, 3.317 es declararien capaces de parlar valencià: un 82,19 %.

Si analitzem per separat els tres grups (enquestats, pares i avis) ens trobem un canvi radical; sens dubte, per efecte de l'escola. El gros dels fills han rebut —per raó d'edat— una educació en què hi havia el valencià com a llengua vehicular o com a assignatura, i, per tant, presenten uns resultats ben diferents als de pares i avis. Però també dins d'aquest grup hi ha diferències: mentre que tots, sense quasi excepció, els catalanoparlants declaren que saben parlar castellà, en canvi, no tots els castellanoparlants afirmen que saben parlar valencià (el 91 %). Malgrat l'escola, encara hi ha prop d'un 9 % que declara que no sap parlar-lo. Percentatge que es dobla (18 %) si la llengua principal és una altra.

TAULA 10
Capacitat de parlar l'altra llengua per generacions (en percentatges)

<i>Llengua principal</i>	<i>Fills</i>		<i>Pares</i>		<i>Avis</i>	
	<i>La saben parlar</i>	<i>No la saben parlar</i>	<i>La saben parlar</i>	<i>No la saben parlar</i>	<i>La saben parlar</i>	<i>No la saben parlar</i>
Català	100	0	99,59	0,41	97,38	2,62
Castellà	90,87	9,13	68,73	31,27	43,01	56,99
Altres	81,82	18,18	54,55	45,45	72,22	27,78

La capacitat de parlar castellà de la població autòctona era ja molt alta en la generació dels avis (97 %); més encara en la dels pares (99 %). En l'última generació s'ha completat el procés i abraça tota la societat.

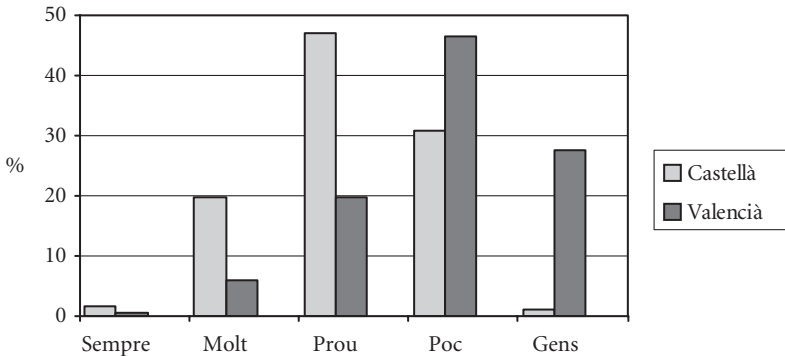
Altrament, a la generació dels avis un 57 % declara que no sap parlar la llengua del país on viu. El nivell d'integració és mínim. No parlem ja d'adoptar la llengua pròpia de la ciutat que els acull, ni d'usar-la: únicament de tenir-ne la competència, d'haver-ne après a parlar. Durant la següent generació, la dels pares, aquesta incapacitat tindrà una reducció important (31 %), un de cada tres castellans no la sap parlar, però el nucli de població castellanoparlant havia augmentat considerablement respecte a la generació anterior, quan el català oral era absolutament dominant al carrer. La xifra encara es reduirà més en la generació dels fills i se situa en un 9 %. Una de les poques tendències que resulten positives per al català és la capacitat declarada. Això sí, segueix resultant inferior a la del castellà. Però, per rebat, és una tendència positiva, l'única que hem constatat clarament. Potser aquesta és l'explicació que acostume a ser l'única variable que recullen els censos oficials.

Es vol remarcar, perquè hi ha una inflexió o canvi de tendència, la capacitat de parlar en català d'aquells que tenen com a principal una altra llengua. A la generació dels avis, els estrangers aprenien el català. Els qui no sabien parlar en català eren relativament pocs (28 %), en tot cas, la meitat que els castellans, i un 72 % havien après el català. Això en una època, recordem-ho, en què el català era encara la llengua majoritària a la ciutat de Castelló de la Plana. En canvi, a la generació dels pares es capgiren les dades i cau el percentatge de competència dels estrangers: poc més de la meitat saben parlar el català. La dada tornarà a capgirar-se a la generació dels fills, sens dubte, a causa de l'escola, ja que al carrer la presència del català segueix minvant.

3.4. Ús

Una cosa és tenir la capacitat declarada de parlar i una altra cosa, ben diferent, és fer-ne ús: parlar. Competència o ús. A continuació de la pregunta anterior sobre competència es va preguntar directament sobre l'ús, si es parla en l'altra llengua (en el sentit especificat abans) i quant es parla, amb una gradació de cinc nivells.

FIGURA 1
Ús de l'altra llengua per la generació dels fills

En la generació dels fills ens trobem una situació clarament asimètrica. Mentre que els catalanoparlants parlen entre molt i poc el castellà, els castellano-parlants ho fan entre prou i gens, desplaçats cap al no ús.

Un 91 % dels qui tenen per llengua principal el castellà declarava, com hem vist, que sap parlar valencià, però només un de cada quatre confessa que el parla prou o molt. Els altres tres de cada quatre el parlen poc o gens. Dins del 27,6 % que no el parlen gens hi ha el 9 % d'enquestats que es declaraven incompetents per parlar-lo. Però en resta un 17 % que, tot i afirmar que en tenen la capacitat, no el parlen gens. Aquí rau la diferència entre la variable competència i la variable ús. Recordem: entre els fills, d'edats entre quatre i vint-i-nou anys, que en algun nivell educatiu han rebut formació en valencià, més del 74 % parlen poc o gens valencià. Només un 20 % afirma que el parla prou, i un minso 6 %, que el parla molt.

D'altra banda, entre els catalanoparlants no arriba a l'1 % els qui declaren que no parlen gens el castellà: hi ha més de vint-i-sis punts percentuals de diferència. Quasi la meitat, un 47 %, el parla prou: altra vegada un fort diferencial de vint-i-set punts, ara per dalt, però sempre en contra del català. Encara un 20 % el parla molt, prop de quatre vegades més que en el cas paral·lel dels castellano-parlants.

TAULA 11
Ús de l'altra llengua per generacions (en percentatges)

Llengua principal	Parlen	Sempre	Molt	Prou	Poc	Gens
<i>Generació dels fills</i>						
Català	Castellà	1,58	19,62	47,15	30,70	0,95
Castellà	Català	0,41	5,88	19,68	46,45	27,59
<i>Generació dels pares</i>						
Català	Castellà	2,58	21,85	39,35	32,29	3,93
Castellà	Català	0,00	5,94	18,34	28,62	47,1
<i>Generació dels avis</i>						
Català	Castellà	1,15	7,76	22,12	55,03	13,94
Castellà	Català	0,00	2,97	11,00	17,53	68,5

En la taula 11 podem veure que, en general, les generacions anteriors, la dels pares i la dels avis, parlaven menys en l'altra llengua. Hi ha una tendència general a parlar més en l'altra llengua. També, però, les desigualtats són ben paleses. Fins a un 69 % dels avis castellanoparlants, que viuen a Castelló, no parlen gens en valencià, quan encara en la seua generació és la llengua de la gran majoria de la població. Si hi afegim els que ho fan poc, arribem a prop del 86 %. O dit al revés, només un 14 % hi parlen prou o molt, o, el que és el mateix, fan un acostament a la llengua del país. Per contra, solament un 14 % dels catalanoparlants que viuen a Castelló no parlen gens en castellà i un 30 % hi parlen prou o molt.

A la generació del pares s'evidencia la tendència a un major ús de l'altra llengua i el fet que les asimetries van sempre en contra del català. Aquell 14 % de catalanoparlants que no emprava gens el castellà s'ha reduït fins al 4 % i encara minvarà per sota de l'1 % a la generació dels fills. Altrament, tot i haver baixat notablement, encara un 47 % dels pares castellanoparlants no parlen gens en català. Seguirà decreixent en els fills fins a un 28 %. Però fixem-nos que les asimetries no fan altra cosa que créixer. A la generació dels avis hi havia a Castelló per cada catalanoparlant que no parlava gens de castellà cinc castellanoparlants que no ho feien en català. A la generació del pares n'eren una dotzena. A la dels fills ja en són vint-i-nou.

Si s'usa una llengua sempre, s'està molt a prop que esdevingue la principal. En la generació dels pares s'ha doblat el percentatge dels que parlen sempre en castellà, un 3 %. En el cas invers no hi ha ningú. El nombre dels que parlen molt en castellà creix molt durant la generació dels pares: quasi es triplica la xifra respecte als avis i assoleix el 22 %. El diferencial amb els de sentit contrari, els castellanoparlants que ho fan molt en català, creix al màxim, a setze punts percentuals de diferència: la proporció és a prop de quatre a un. Aquesta situació, asimètrica a favor del castellà, un poc suavitzada, romandrà en la generació dels fills. Les

variacions que es registren en la generació dels pares respecte a la dels avis en aquells que parlen «prou» l'altra llengua és d'augment en tots dos casos. Però, com en el cas del «molt», creix força més l'ús que fan del castellà els catalanoparlants (disset punts) que l'equivalent, l'ús del català pels castellanoparlants (set punts). En el cas del «poc» és on es produeixen més diferències, no tant en el percentatge (al voltant del 30 % en els dos grups lingüístics) com en les variacions i tendències respecte a la generació anterior. El nombre de catalanoparlants que parlen «poc» en castellà baixa vint-i-tres punts percentuals, una fuga que engrossirà els grups dels qui enraonen «prou» i «molt» en castellà. Per contra, el grup dels castellanoparlants que parlen «poc» en català creix onze punts a causa del flux des del grup que, en la generació anterior, declarava que no hi parlava gens. Aquestes tendències es mantindran en el pas a la generació dels fills, molt suavitzada en el cas dels que conversen poc en castellà (perdrà dos punts) i encara més creixent (pujarà divuit punts) en els qui xerren poc en català.

Hem advertit un canvi general a més ús de l'altra llengua. Però podem precisar els termes i fer una lectura més fàcil de les dades. Deixem de banda l'opció de «sempre», poc probable per a qui té una altra llengua com a principal. La resta, l'agrupem només en dos apartats: d'una banda, els que parlen «gens» o «poc», i, de l'altra, els que ho fan «prou» o «molt». I traslladem els resultats a la taula 12.

TAULA 12
Variació en % en l'ús de l'altra llengua entre generacions

<i>Llengua principal</i>	<i>Parlen</i>	<i>Molt/prou</i>	<i>Poc/gens</i>
<i>Generació dels fills</i>			
Català	Castellà	66,77	31,65
Castellà	Català	25,55	74,04
<i>Generació dels pares</i>			
Català	Castellà	61,2	36,22
Castellà	Català	24,28	75,72
<i>Generació dels avis</i>			
Català	Castellà	29,88	68,97
Castellà	Català	13,97	86,03
<i>Variació fills/pares</i>			
Català	Castellà	+5,57	-4,57
Castellà	Català	+1,27	-1,68
<i>Variació pares/avis</i>			
Català	Castellà	+31,32	-32,75
Castellà	Català	+10,31	-10,31
<i>Variació fills/avis</i>			
Català	Castellà	+36,89	-37,32
Castellà	Català	+11,58	-11,99

L'increment, en el sentit de passar de parlar «poc» o «gens» a enraonar «molt» o «prou», de l'ús del castellà ha crescut dels avis als fills de trenta-set punts i, tanmateix, l'ús del català pels castellanoparlants només ho ha fet de dotze punts percentuals.

És a dir, que l'efecte ha estat, bàsicament, un increment del bilingüisme d'una comunitat que era, en la generació dels avis, majoritàriament catalanoparlant i bastant monolingüe (un 86 % dels avis parlen poc o gens en castellà) en l'ús.

Si es repara en les xifres i l'evolució, es constata que la pèrdua de missatges totals en català que s'encreuen per l'aire de la ciutat de Castelló deu ser força important. En dues generacions s'ha reduït l'ús total del català en quantitat i en proporció. En proporció respecte al total dels missatgers pel fort creixement del castellà i en els últims anys per l'allau de noves i variades llengües, amb un pes ja molt notable al carrer del romanès i l'àrab: els immigrants, a més, quan es comuniquen fora del seu grup lingüístic, ho fan en castellà. En quantitat absoluta perquè va minvant tant el nombre de persones que tenen per llengua principal el català (com més joves són els trams d'edat més minva el percentatge de catalanoparlants) i perquè els mateixos catalanoparlants empenen menys el català perquè han incrementat l'ús oral del castellà: fins a un 67 %, ja ho hem vist, el parlen «molt» o «prou» en la generació dels fills. I aquest increment es duu a terme a costa d'una minva en l'ús de la llengua pròpia, del català. Encara més: fins i tot els que usen entre «poc» o «gens» el castellà tenen moltes probabilitats de topiar amb castellanoparlants que parlen «poc» o «gens» el català o amb estrangers i optar, a l'hora d'establir el diàleg, per saltar al castellà. Arribats a aquest extrem, els grans números juguen en contra del català.

El gran canvi d'aquestes variacions en l'ús es va produir durant la generació dels pares, durant la dictadura franquista, quan un 31 % més dels que ho havien fet en la generació del avis va passar a parlar «molt» o «prou» en castellà. Fou la gran empenta de la castellanització a nivell oral, en termes quantitativus. En canvi, les tendències no pateixen d'altabaixos importants: potser es mantindran o, si se n'accentua alguna, ho farà en contra del català.

3.5. Llengua i sexe

De les 4.026 persones de l'enquesta que viuen a Castelló, per naixement o immigració, resulta que el 48,69 % són homes i el 51,31 % dones. La *sex ratio* no varia pràcticament gens respecte a l'últim cens. Aleshores les proporcions eren de 48,74 % i 51,26 %, respectivament. La qual cosa, considerant que no es van triar mai les persones enquestades per raó del sexe, ens confirma que la mostra és plenament significativa. Repassem si hi ha alguna tendència lligada a la variant sexe respecte a la llengua.

TAULA 13
Llengua principal per sexe, per a tots els que viuen a Castelló

<i>Llengua principal</i>	<i>% respecte del total</i>	<i>% d'homes</i>	<i>% de dones</i>
Català	50,15	51,32	49,04
Castellà	47,72	46,3	49,08
Bilingüe	0,94	1,06	0,82
Altres	1,19	1,32	1,06

Hi ha una diferència menuda de més de dos punts en els percentatges de llengua principal. Els homes tenen el català com a llengua principal en un 2,3 % del total més que les dones. Aquest efecte encara és més exagerat si tenim en compte únicament les dades dels enquestats.

TAULA 14
Llengua principal per sexe, per als enquestats

<i>Llengua principal</i>	<i>% respecte del total</i>	<i>% d'homes</i>	<i>% de dones</i>
Català	37,53	40,15	35,2
Castellà	58,43	55,8	60,76
Bilingüe	2,61	2,53	2,69
Altres	1,43	1,52	1,35

A la generació dels fills, la diferència per sexe ha crescut fins als cinc punts percentuals en cadascuna de les llengües. Amb la mateixa tendència, el català és més preferit pels homes que per les dones.

3.6. Sexe i transmissió

Hem vist que una de les vies de canvi intergeneracional de la llengua el formaven les parelles heterogènies i que funcionava majoritàriament com un procés de castellanització. Però no ens havíem parat a analitzar si el sexe hi desenvolupa un paper rellevant. Estudiem aquestes llars diferenciant-les en funció de si és la mare o el pare qui parla cada llengua.

TAULA 15
Llengua principal de fills de parelles heterogènies: català/castellà (en percentatges)

<i>Llengua principal</i>	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>	<i>Bilingüe</i>	<i>Altres</i>	<i>Total</i>
Mare: català / pare: castellà	35,24	59,05	5,71	0	100
Mare: castellà / pare: català	21,43	71,43	7,14	0	100
Total	28,11	65,44	6,45	0	100

En qualsevol dels dos casos, s'observa un predomini del castellà però s'aprecien també diferències considerables que cal analitzar. Quan és la mare qui té com a llengua principal el català, els fills la mantenen en més d'un terç dels casos. Quan és el pare el catalanoparlant, l'assumpció del català pels fills com a llengua principal baixa catorze punts percentuals. Contràriament, doncs, quan la mare és castellanoparlant, l'opció per aquest idioma en els fills arriba fins a un 71,4 %, dotze punts més que en el cas anterior, i a més també és més alta l'opció bilingüe. En aquest mateix cas, els qui escullen el català com a llengua principal queden reduïts al 21,43 %. L'opció de la mare, doncs, pren més força i sempre té, en termes relatius, més pes en la determinació de la llengua principal dels fills. Queda palès el paper predominant —tot i que ja no sempre decisiu— de la dona. No debades, a la llengua principal l'anomenem *llengua materna*, *madrelingua*, en italià. A uns resultats semblants arribava el treball de Querol sobre els alumnes de quart d'ESO al País Valencià (2000: 113).

Un altre element que podem considerar és si hi ha influència del sexe dels fills en el canvi generacional, respecte de la llengua dels pares. Hem constatat un únic flux consistent, d'allò que Subirats denomina llars mutants (1991: 77, i 1992: 46) i que es refereix als fills de parelles monolingües que adopten com a pròpia una llengua diferent de la dels pares. Segons les dades de l'enquesta, vora un 15 % de fills de famílies catalanoparlants passen al castellà; en canvi, el nombre de fills de famílies castellanoparlants que adopten el català és tan reduït que no permet extraure dades significatives. Dins la generació dels enquestats, les filles canvien al castellà en un 17,95 %, quasi el doble que els fills (9,79 %). En la transmissió anterior, d'avis a pares, les mares havien canviat en un 17,6 % dels casos al castellà, mentre que els pares ho havien fet en un 11,5 %. En tots dos casos, les diferències són molt apreciables.

Podríem apuntar, doncs, una menor fidelitat al català per part de les dones. O, si es vol dir d'una altra manera, una major preferència del sexe femení per fer el salt cap a una llengua de més prestigi social, un fet que han constatat diversos autors, com ara, a tall d'exemple, Aracil (1983: 207-217) i Montoya per a les terres alacantines (1995: 255-256, i 1997: 28, 29 i 32).

4. CONCLUSIONS

1. Per primera vegada després de més de set segles, el català ha deixat de ser per als joves la llengua principal majoritària a Castelló de la Plana. Entre la generació actual, la que hem anomenat dels fills (els nascuts entre 1970 i 1996), un 37,5 % té com a llengua principal el català, davant un 58,4 % de castellanoparlants.

2. La generació dels pares que avui viuen a Castelló presenta una situació igualada entre les dues llengües i en la generació dels avis encara s'observa una situació dominant del català com a llengua principal (58 % davant el 41 % del castellà).

3. Hi ha una caiguda dels catalanoparlants del 10 % del total a cada un dels dos últims salts entre generacions.

4. La transmissió de la llengua als fills per part de les famílies homogènies catalanoparlants, al llarg de la segona meitat del segle xx, tant en el salt de la generació dels avis als pares com d'aquestos als fills, no ha estat de reproducció plena: al voltant d'un 15 % ha canviat al castellà. Aquest percentatge de deserció no s'ha vist alterat pel canvi de règim polític.

5. En les parelles homogènies castellanoparlants ha estat absolutament predominant la transmissió de la llengua dels pares. Si en el cas dels pares un 5,6 % van adoptar el català, en el dels fills no arriba al 0,7 %. Hi ha, doncs, una reproducció plena. Es constata, doncs, la inexistència pràcticament absoluta d'integració lingüística dels fills d'immigrants ja nascuts a Castelló a la llengua pròpia de la ciutat que els acull.

6. Les parelles mixtes han funcionat com un mecanisme de castellanització. La llengua transmesa d'avis a pares ha estat el castellà en dos de cada tres casos. I de pares a fills encara ha augmentat el desequilibri: el 28,1 % opten pel català davant el 65,4 % que ho fan pel castellà i el 6,5 % que es declaren bilingües.

7. La competència per parlar l'altra llengua és pràcticament total (99 %) en el cas dels catalanoparlants: tots saben parlar castellà, però, en canvi, només el 65 % dels castellanoparlants declaren que saben parlar català. En l'última generació s'ha produït un gran increment de la competència oral declarada, sens dubte, fruit de la introducció del català a l'escola. Encara, però, resta un 9 % de la generació dels fills que diu que no sap parlar-lo, percentatge que arriba a un 18 % en el cas que la llengua principal siga una altra distinta del castellà.

8. S'ha incrementat molt l'ús de l'altra llengua en la generació dels fills i dels pares davant del que ocorria amb els avis. Però sempre de manera molt asimètrica a favor del castellà. Fonamentalment, s'ha incrementat durant tot el període l'ús del castellà per part dels catalanoparlants, que ha crescut trenta-set punts percentuals del total, tres vegades més que l'ús del català pels castellanoparlants, un minso 12 %. La fase més intensa del procés de castellanització de l'ús oral es va produir durant la generació dels pares, durant la dictadura franquista. Les tendències, però, no han variat, si de cas, s'han reforçat. En l'última generació,

dos de cada tres catalanoparlants parlen molt o prou el castellà, mentre que solament un de cada quatre castellanoparlants parla prou o molt el català.

9. S'aprecia una petita menor fidelitat de les dones al català. La mare és un poc més determinant que el pare a l'hora de triar la llengua principal del fill.

En conjunt, les fortes onades d'immigració de castellanoparlants, combinades amb una situació de subordinació jurídica, política i social del català que ha impossibilitat l'assimilació lingüística dels nouvinguts, ha portat a un ràpid procés de castellanització. A la segona meitat del segle xx, s'ha produït la minorització del català a la ciutat de Castelló de la Plana. Si no canvien de manera radical les condicions actuals de discriminació del català i les tendències constatades, es completarà el procés de substitució lingüística en aquest segle XXI.

AGRAÏMENTS

A la Direcció Territorial de Castelló de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència per facilitar totes les dades sobre el cens escolar i permetre l'accés als centres educatius.

A Brauli Montoya Abat per la lectura del text i els seus encertats suggeriments.

A Vicent Usó per les seues aportacions sempre enriquidores.

Aquest treball ha gaudit d'una beca de la Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa i Política Lingüística, de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana (DOGV, 3742, 4 de maig de 2000). Sense aquesta aportació econòmica per afrontar les despeses dels enquestadors i la gravació de les dades, la investigació no hauria estat possible. Sense ella, però, no ens hauríem vist obligats a anomenar exclusivament *valencià* el *català* en els qüestionaris, ni tampoc a esperar per publicar les dades a l'exhauriment del termini que s'havia reservat l'Administració, sense que aquesta en fera cap ús i, encara, n'ocultara els resultats.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ARACIL, L. V. (1982). «Educació i sociolingüística». A: *Papers de Sociolingüística*. Barcelona: La Magrana, p. 129-217.
- (1983). *Dir la realitat*. Barcelona: Països Catalans.
- (1984). «La llengua dels avis al País Valencià, una cronologia trabucada». A: *Miscel·lània Sanchis Guarner*. Vol I. València: Universitat de València, p. 3-7.
- BOIX, Emili (1995). «Ideologies lingüístiques en famílies lingüísticament mixtas (catalán-castellano) en la regió metropolitana de Barcelona». A: BIESBACH, C.; ZIMMERMANN, K [ed.]. *Akten der Sektion «Interkulturelle Kommunikation» des Deutschen Hispanistentags vom 2.3.1995-4.3.1995 in Bonn*. Frankfurt am Main: Vervuert.

- MONTOYA ABAT, Brauli (1986). «Al voltant de la substitució i el canvi lingüístics: Els casos d'Elx i Alacant durant la segona meitat del segle XIX». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 6, p. 113-125.
- (1995). «La interrupció de la transmissió intergeneracional del català a la regió d'Alacant: Un estudi de cas». A: *Actes del Simposi de Demolingüística*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 253-263.
- (1996). *Alacant: La llengua interrompuda*. València: Denes.
- (1997). «La difusió social de la substitució lingüística a la ciutat d'Alacant: Assaig d'una cronologia». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 13, p. 25-37.
- NINYOLES, R. L. (1969). *Conflicte lingüístic valencià*. València: Tres i Quatre.
- (1982). «Sustitución lingüística, diglosia y conflicto». A: *Estructura social al País Valencià*. València: Diputació de València, p. 639-677.
- QUEROL, Ernest (1989). «El procés de substitució lingüística: La comarca dels Ports com a exemple». A: *Miscel·lània 89*. València: Generalitat Valenciana, p. 85-196.
- (2000). *Els valencians i el valencià: Usos i representacions socials*. València: Denes.
- (2002). «Usos i representacions socials de les llengües a les Illes Balears». *Notes SL* (estiu).
- Reial decret 950/2001, de 3 d'agost, pel qual es declaren oficials les xifres de població resultants de la revisió del Padró municipal referides a 1 de gener de 2000* (2001). BOE, núm. 214 (6 setembre), p. 33531-33533.
- Reial decret 1683/2007, de 14 de desembre, pel qual es declaren oficials les xifres de població resultants de la revisió del Padró municipal referides a 1 de gener de 2007* (2007). BOE, núm. 311 (28 desembre), p. 53566-53568.
- SUBIRATS MARTORI, Marina (1991). «Transmissió i coneixement de la llengua catalana a l'àrea metropolitana de Barcelona». A: *Enquesta metropolitana 1986*. Vol. 20. Barcelona: Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.
- (1992). «Educació, llengua i hàbits culturals». A: *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*. Vol. 4. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- TORRES, Joaquim (1994). «Evolució de l'ús del català com a llengua familiar a Catalunya». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 12, p. 41-48.
- (2003). «L'ús oral familiar a Catalunya». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 17, p. 47-76.
- VILA I MORENO, F. Xavier (1993). *La transmissió dels idiomes en les parelles lingüísticament mixtes*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.